

Ankara Tıp Fakültesi Gastroenteroloji Kliniği'nin kuruluş öncesi ve kuruluşuna ait anılar

Hamdi AKTAN

* Emekli Öğretim Üyesi, Antalya

Ömrümün, Cahit Sıtkı'nın "Yolun yarısı eder" eder dediği, 35 yılını Ankara Tıp Fakültesinin çeşitli akademik ve idari görevlerinde geçirdim. Bu sebeple, emekli olduktan sonra, her yıl en az bir kez eski Fakültemi ve arkadaşlarımı ziyareti bir ritüel haline getirdim. Bu yılbaşı yine Ankara'ya geldiğimde aziz dostum Ali Özden, Fakültenin 50. kuruluş yılı anı kitabına Gastroenteroloji Kliniğinin kuruluş hikayesini yazmamı istedi; "Size on gün süre" diye ekledi. Ali hocayı tanıyanlar bilirler, onunla pazarlığa girilmez, tartışılmaz.

Görkemli İbni-Sina Hastanesi sekizinci katında, Özden hocanın odasıydık. Hazreti İsa'nın 12 Havarisi gibi, Hocanın etrafına sıralanmış 12 Öğretim Üyesinin yarattığı mistik atmosferde etrafa yayılan sevgi, uyum ve başarıya tanık ve ortak olmaktan çok mutluydum. Hiçbir şeye "Hayır" diyemeyeceğim bu ruh haleti içinde "Peki Ali, on gün" dedim ve ayrıldık.

Antalya'ya dönünce yararlanacağım belge ve kaynaklardan, belleğimdekileri yenileyecek dostlardan çok uzakta olduğumu farkettim. "Cumhuriyetin 50. yılında Fakültemiz kürsü ve kuruluşlarının gelişimi" kitabı için 1974 yılında hazırladığım benzer konulu yazıyı inceledim. Gastroenteroloji ihtisasının bizdeki yasal durumunu yansıtan bu dökümanter yazının eksik yanı, fazla objektif ve kuru olması, yazarı da dahil kişileri, olayların ayrıntılarını dışlaması idi. Aynı tür belgesel bir yazı yerine Fakülte kuruluş ve Gastroenteroloji Kliniğinin başlangıç yıllarına ait dönemin havasını yansıtan, anılar ve anektodlara dayalı, az-çok otobiyografik bir denemenin, 1974 deki yazımın eksik yönlerini tamamlayacağını düşündüm. Aynı dönem olaylarının tanıklarından bugün hayatta olan **Tevfik User, Ercüment Palabıyıköğlu, Özden Uzunlunoğlu ve Nihat Sipahi**'nin de anılarını yazmalarının, gelecekte Gastroenteroloji tarihini inceleyecekler değerli kaynaklar oluşturacağına inanıyorum.

1943 de mezun olduğum İstanbul Tıp Fakültesinin üç ayrı dahiliye klinik ve kürsülerinin hocaları arasında gastroenterolojiye özel ilgi duyanını hatırlamıyorum. **Ekremler Şerif** hoca Kussmaul'un rijit gastroskopi ile bazı denemeler yapmış ve terketmişti. Avrupa ve Amerika'da rutin bir inceleme olan Rektoskopi iç hasatalıklarında uygulanmıyordu; Paris'te **Bensaude** ile birlikte çalışmış Hidroloji-Klimatoloji hocamız **Nihat Reşat Belger**'in bu aletli muayeneyi yaptığını işitiyorduk. **Muzaffer Esat Güçhan** "Mide ve Duodenum Hastalıkları" başlıklı küçük bir broşür yayınlamış fakat arkası gelmemişti. Esas konusu Diyabet olan **Nebil Bilhan** hoca da "Barsak Hastalıkları" kitabını yayınlamakla kalmıştı. **Neşet Ömer** hocanın son derslerinden birinde takdim ettiği vak'a, bugün gibi hatırlımdır : Hocamız "Hasta-

mız Recto-colite ulcereuse, hemorrhagique et purulent, chronique, récidivant vak'asıdır. Bu hastalık Türklerde görülmez, zaten hastamız da bir yabancı" demişti.

Üç yıla yakın süren askerlik görevimi tamamlayıp Mayıs / 1946 sonu Ankara'ya döndüğümde Ankara Tıp Fakültesinin faaliyete geçtiğini öğrendim. Görev yeri Ankara'ya yakın olduğu için terhis emrini benden çok önce almış bulunan iki sınıf arkadaşımın bu yeni Fakültede asistan olarak göreve başladığını öğrendim. Dahiliye'ye ayrılan 8 asistan kadrosunun sonuncusu beni bekliyormuş; yabancı dil sınavını kazanıp dahiliye asistanı oldum. Diğer yedi arkadaşım, bir kısmı sonradan öğretim üyesi olacak **Selahattin Akkaynak, Ragıp Uner, Feridun Timur, Müzeyyen Çokdeğerli, Bekir Berkol, Necdet Menemenli ve Memduh Yunus** idi. Müzeyyen ile Memduh ihtisası tamamlayıp ayrıldılar. Roma Tıp Fakültesi mezunu, fevkalade İtalyanca, çok iyi Fransızca ve İngilizce bilen, araştırmaya meraklı ideal bir akademisyen olan **Feridun Timur** da Dante ve Pirandello'yu Türkçeye kazandırmak tutkusuna yenik düşüp Fakülteden ayrıldı.

Fakülte klinikleri büyük kısmı Cebecideki Gülhane, az bir kısmı da Ankara Numune Hastanesi yataklarından ayrılan bölümlerden oluşuyordu. FKB sınıfı Fen Fakültesinde eğitim görüyor, Dekanlık Merkez Hıfzıssıha Müessesesinde misafireten bulunuyordu. Boş bir arsadan gayri dikili ağacı bulunmayan bu yeni Fakülte için İstanbul'dan "Gece-kondu Fakültesi", "Ankara Tıp İdadisi"* gibi alaycı sözler kulağımıza çalınıyordu.

Yeni Fakültede hepsi Gülhane bünyesinde olmak üzere üç Dahiliye Kürsüsü öngörülmüştü : I. Dahiliye, II. Dahiliye, ve Dahiliye Poliklinik kürsüleri. Yataksız çalışması öngörülen Poliklinik Kürsüsü kısa zamanda önce Fizyoloji, sonra da Göğüs Hastalıkları kürsüsüne dönüştü. Benim tayinim I. Dahiliyeye çıkmıştı; Profesör İrfan Tütiz'in asistanı olmuştum. Kliniğimiz, eski bir süvari kışlasından dönme Gülhane Hastanesinde idi. Subay, Er, Müşahade Koğuşları, Albay Hastane Müdürü ve General Hastane Komutanı, işleme sistemi ile tamamen bir askeri hastanede idik. Klinik şefi hocaların bir kısmı subay üniformalı, izinli olarak Fakülte kadrosuna geçenler sivil giyimli olsalar da ruhen asker idiler. Ünlü bir hoca, sivil giyimli olduğu için kendisini tanıyıp selam vermeyen sıhhiye erini koridorda tokatlıyor, hergün asker başasistanlardan biri mesai saatleri dışında nöbetçi amiri olarak hastane başhekimliği yapıyordu. Çoğu yüzbaşı rütbeli Gülhane asistanları ve biz Fakülte asistanları dışında görevi başka askeri kuruluştaki olup ihtisas için kliniğe devam eden fahri asistanlar kalabalık bir grup oluşturuyordu. Hoca ile aramızdaki kademedeki Do-

(*) "İdadi eski eğitim sisteminde, günümüzdeki liselere eşdeğer okulların adıdır. Bu sözle yeni fakültenin ancak orta düzeyde bir tıp eğitimi verebileceği ima ediliyordu."

çent Sabih Oktay ve baş asistan Binbaşı Tevfik User vardı. Hemşire ve hastabakıcılarla diğer laboratuvar personeli ve idari memurların da Gülhaneli olduğu bu askeri hastanede 8 başbozuk gariban kendimizi sığıntı gibi hissediyorduk. Yer darlığı had derecede idi. Fakülte-Gülhane yer bölümünde, hayati kimya ve subay koğu arasındaki bir odanın kime ait olacağı hususunda iki hoca arasında koridorlara yansıyan yüksek sesli bir tartışma cereyan etmişti. Bu karmaşık düzende otorite çatışmaları da eksik değildi. Öğrencilerin davranışı bazen askeri düzene ters düşüyor, başhekime rapor imzalatmaya giren fakülte asistanının esas vaziyetinde durmayışı yadırganıyordu.

Gülhane tüm silahlı kuvvetlerin referans hastanesi olduğundan çok çeşitli ve zengin hasta materyaline sahiptik. Her iki klinikte herkes dahiliye konusunda herşeye bakıyordu. Henüz iç hastalıklarının çeşitli dallarında ileri ihtisaslaşmanın adı ve sözü yoktu. Bununla beraber **İrfan Titiz** hocanın kardiyoloji, **Zeki Pamir** hocanın gastroenterolojiye merak ve sempatisi I. ve II. İç Hastalıkları kürsülerinin farklı yönlerde gelişeceğinin ilk işaretlerini veriyordu. İhtisasımı tamamladıktan sonra doçentlik tezimi hazırlamak üzere 8 ay süre ile İngiltere Manchester Üniversitesi'ne gitmiştim. Bu sürenin bir ayını Londra'da Kızılhaç kan merkezinde ve Hammersmith Hospital'daki Post-Graduate Medical School Hematoloji bölümünde geçirdim. Bu son ihtisas hastanesinde dahiliye alt dallarının sekişyonlar halinde ayrı çalışma düzenini görmek, İç Hastalıklarının geleceğine ait görüş ufkumu çok genişletti ve etkiledi.

Fakültenin özellikle Gülhane ile müşterek çalıştığı başlangıç yıllarında gastroenteroloji yönünden durumumuz üzüntü verici idi. Peptik ülserin adı mide ülseri idi ve cerrahi bir sorun sayılıyordu. Endoskopi bilinmiyordu. Üst sindirim kanalı radyolojik tetkiki, radyoloji kürsü başkanından güçlüklerle alınan randevu ile ve nadiren yapılabilirdi. Kolon tetkiki ise çok daha güçlüklerle ve ancak oral transit incelemesi şeklinde yapılabilirdi. Perikard, dalak, kemik iliği, spinal ponksiyon sağ kalb kateterizasyonu, bronkografi gibi invazif girişimler rutin olduğu halde karaciğer biyopsisi henüz yapılmıyordu. Disfajiden yakınan hastalar K.B.B. şubesine gönderiliyordu. Siroz tanısı ancak asit gelişiminden sonra ve terminal dönemde konulabiliyordu.

Abdominal yakınması olan hastalarda en çok başvurduğumuz incelemeler masrafsız, emek-yoğun mide ve safra tübağları, feçes hazım ve parazit incelemeleri, basit karaciğer fonksiyon testleri idi. Duodenal tübajda kese safrasında lökosit veya lamblia görülmesi kolesistit ön tanısı için yeterli idi. Bu vakalarda yapılan kolesistografik muayene sırasında yumurta yemeğinden sonra kese hemen boşalırsa bu durum kesenin kusurlu olduğunu gösterir, eğer hiç boşalmazsa bu durum zavallı kesenin kusurlu olduğunu gösterir, eğer hiç boşalmazsa bu durum zavallı kesenin daha büyük ayıbı sayılıp derhal cerrahi konsültasyon istenir, konsültasyona giden hasta ise ancak bir hafta-on gün sonra ve safra kesesiz olarak kliniğe dönerdi. Bir cerrahi başasistanının 200 kadar taşsız kolesistit ve diski-nezi olgusunda yaptığı başarılı (!) kolesistektomi sonuçlarını müsamerede sunduğu dönemdeydik. Fonksiyonel hastalık kavramı henüz gelişmemişti. Karın alt yarımındaki ağrılarda eğer McBurney noktasında basma ile hassaslık varsa hasta acilen ameliyata alınıp, patlamak üzere olan (!) appendix -büyük bir

şans eseri- tam vaktinde çıkılıp hastanın hayatı kurtarılırdı.

Bu döneme ait çok olumlu yönlerin de varlığını belirtmeden geçemeyeceğim. Bunlardan birincisi çok iyi yetişmiş askeri hemşireler, klinikleri çiçek bahçesine çeviren hemşire okulu öğrencileri ve tüm hemşireler ve hasta bakımı ile ilgili personeli büyük bir dirayetle yöneten başhemşirelerdir. Bugün hasret ve gıpta ile hatırladığım ikinci husus ölüm vakalarının yüzde 50'sine yakın otopsi oranıdır. Post-mortem incelemelerin az bir kısmı klinisyenden gizli olarak yapılır ve sonuç bir sır gibi saklanırdı. Bunlar 15 günde bir yapılan C.P.C. (Clinicopathologic conference) için ayrılan vakalardı. Konferans günü büyük heyecanla beklenir, o zamana kadar her iki takımın genç elemanları bu tartışma için büyük dikkatle hazırlanırdı. Toplantıda hocalar daha çok hakem heyeti gibi davranır, sonunda düdüğü çalıp maçın üst düzeyde kritiğini yaparlardı. Fener-Galatasaray karşılaşmasından heyecanlı geçen bu bilim maçının yeneni, yenileni, golleri yemekhane ve yatakhanelerde günlerce konuşulurdu.

Bu arada 1952 de doçent olmuş ve 1954 de eylemli kadroya geçmiştim. **İrfan ve Sabih** hocalarla birlikte hazırladığımız iki ciltlik iç hastalıkları kitabının yazarı da olmuştum. Pek çok kişinin ideali olan, geleceği güvenceli bir klinik tıp hocası olma yolundaydım. Öte yandan Hammersmith hastanesinde gördüğüm, iç hastalıklarının alt ihtisaslaşma dallarına ayrıldığı sistemin yakın gelecekte bizde de gerçekleştirilmesi gereğine inanıyordum. İkinci Dünya savaşından sonra İngiltere'de bir bilimsel derece gibi yanı şaka kullanılan B.T.A. (Been To America : Amerika'ya gitmiş bulunmak) sözcüğü de tıpta liderliğin Amerika'ya geçtiğini gösteriyordu. Amerika'ya gidip temelden bir ileri ihtisas çalışması yapmak isteğim ile kurulu düzenimi dağıtmak, yeni sıkıntılara katlanmak, hangi dalın bizde geri ve gerekli olduğu düşünceleri kafamda çatışırken klinikte tanık olduğum bir olay gastroenterolojiyi seçme kararında büyük amil oldu : Orta yaşlı bir hanım son zamanlarda artan konstipasyondan yakılarak incelenmek üzere kliniğe yatırılmıştı. Genel durumu iyi, karında biraz meteorizma dışında bir patoloji yoktu. İlk hafta laboratuvar muayeneleri ve mutad üzere mide suyu ve safra tübağları ile geçti. Tüm kadronun katıldığı büyük vizitelerde bu hastaya sıra gelince herkes "Ha, kabız mı?" diyerek başını sallayıp öteki hastaya geçiyor, hiç kimse olumlu bir öneride bulunmuyordu. On gün geçtiği halde hasta inat ediyor, defekasyon yapmıyordu. Kolon grafisi yaptırılmasına karar verildi ve Radyoloji profesöründen özel izin alınarak yapılan oral tetkikte kalın barsakların ileri derecede genişlemiş bulunduğu görüldü. Radyolojik tanı megakolon idi. Bir defa da rektal tuşe yapılsa diye aklıma geldi. O zamanlar rektal muayene bevliye ve cerrahi kliniklerinde yapılırdı. Filimlerini de alıp hastayı Hilmi Akın hocaya götürdüm. Tuşe rektalden sonra "Rektum tümörü lumen tamamen tıkanmış" dedi. Bu hasta Amerika'da olsa bir intern ilk gün teşhis koyabilirdi. Kararımı verdim, Amerika'ya gidecek ve gastroenterolojiyi öğrenmeden dönmeyecektim. Bu kararın gerçekleşmesi kolay olmadı. Aşmam gereken Üniversite ve şahsımla ilgili sorunları atlayarak şu kadarını söylemem yeter : Gastroenteroloji henüz Amerika'da da genç bir klinik dalı idi ve ihtisas vermeye yetkili sadece sekiz adet, yataklı merkez mevcuttu; bunların hepsi de kadrolarını 1-2 yıl ön-

ceden dolduruyordu. Böylece ancak 1956 haziran sonunda Kansas Üniversitesinde işe başlamam mümkün oldu. Ankara Tıp Fakültesinde dahiliye ihtisasına başlamamdan 10 yıl sonra yeni bir dünyada ve yeni bir ihtisasa eşitindeydim.

Burada klinik ve araştırma fellow'u olarak geçirdiğim bir yıl içinde Amerikan üniversitelerindeki ve üniversite hastanesindeki çok yoğun, ağır çalışma düzenini yaşadım, tanıdım. Sigmoidoskopi, özofagoskopi, gastroskopi, özofagus dilatasyonu, karaciğer biyopsisi, pankreas dış salgısı incelemesi gibi yöntemleri geniş bir materyalde uygulayarak öğrendim. Colorado'da toplanan A.G.A. yıllık kongresine katıldım. Bir araştırma projesini bir yıl içinde tamamlayıp College of Physician toplantısında sundum. Amerika'daki ikinci yılımı gastroenterolojinin beşiği ve o dönemde lideri Philadelphia'daki Pennsylvania Üniversitesinde geçirmek istiyordum. Geçmişim ve Kansas Üniversitesinin olumlu referansı sayesinde bu arzum gerçekleşti. Burası özel bir üniversite ve Amerika'nın ilk tıp fakültesi idi. Şehirde ayrıca 4 tıp fakültesi vardı. Üniversite hastanesi gastroenteroloji bölümü düzenli bir poliklinik ve gündüz hastanesi gibi fonksiyon yapıyordu. İkisi Amerika'lı altı fellow idik. Diğer üç yabancı fellow da benim gibi memleketlerinde öğretim üyesi idi. Eğitim çok yüksek akademik düzeyde ve fizyoloji ağırlıklı idi. Sabahtan akşama kadar sayısız bilimsel toplantı ve konferans vardı. Bir kongre şehri olan Philadelphia'da ilgi duyduğum birçok kongreyi de izlemek olanağı buldum. Pennsylvania Üniversitesi'nde fellow olmak her kapıyı açan anahtar gibiydi. Üniversitenin sonradan "Graduate Hospital" adını alan eski hastanesinde **Bockus** ve ekibi her yıl ücretli gastroenteroloji kursları tertipliyorlardı. Bir yıl evvel Türkiye'den **Tevfik User** ve **Müzeyyen Çokdeğerli**, 1958 yılında da **Ercüment Palabıykoğlu** sertifika almıştı. Aynı Üniversitede fellow olduğumuz için vakit buldukça bizler de bu konferansları izleyebiliyorduk.

1958 yılında Washington'da ilk Dünya Gastroenteroloji kongresi toplandı. Gastroenterolojinin rüştünü isbatladığını dünyaya ilan eden bu görkemli tarihi kongreye mutlu bir zamanlama sonucu Amerika'da olup Sekreter Testi ile ilgili bir posterle katılabildiğim için bahtiyarım. Hocam **İrfan Titiz** sen mektubunda "**Zafer** seni soruyor, ne zaman döneceğini öğrenmek istiyor" diye yazmıştı. Dünya Kongresi vesilesiyle Gastroenterolojinin Amerika'daki durumunu ve ilk dünya kongresine ait izlenimlerimi **Paykoç** hocaya yazdım ve Kongre kitaplarını postaladım.

Pennsylvania Üniversitesi'ndeki bir yıl çok çabuk geçti. 1958 yılı Ağustosunda yurda döndüm, eski kliniğimde çalışmaya başladım. Bir süre Paris'te kalıp endoskopi öğrenmiş asistan arkadaşlardan **Erdoğan Ademoğlu** kliniğe bir rektoskop takımı ile Schindler tipi semifleksibl bir gastroskop aldırması. Amerika'dan çok zengin bir öğretici slayt koleksiyonu ve otomatik bir projeksiyon cihazı getirmiştim. Gastroenteroloji propedötik ve klinik dersleri veriyor, endoskopi yapıyordum. Durumumuz dahiliye içinde gayri resmi bir gastroenteroloji sekisyonu gibi idi.

Bu arada Zafer Paykoç Dekan seçilmişti. İdari işlerle çok meşgul olduğundan fazla temasımız olmuyordu. Bir gün II. Dahiliye'den bir doktor "**Zafer** hocam size birşey gös-

termek istiyor" dedi. Bitişik klinik koridoruna geçtiğimizde Amerikan yardımından gelen bir yığın kolinin açıldığını gördüm. **Zafer** hoca büyük bir siyah kutuyu göstererek "Bunu tanıyormusun? Evet tanıyordum, bu alet Kansas'ta bir yıl kullandığım "Eder-Huffard Özofagoskopu" idi. Hazırlanan bir hastada iki dahiliyeciyi beraberce özofagoskopi yaptık. Türkiye'de özofagus endoskopik muayenesinin K.B.B. şubesinden dahiliyeye, gastroenterolojiye geçtiği tarihi bir an yaşadığımızın o gün eminim ikimiz de farkında değildik.

1959 yurttaki ekonomik ve politik buhran ve sarsıntıların doruğa çıktığı bir dönem olmasına karşılık Türkiye'de Gastroenterolojinin kuruluş yılı oldu. **Zafer Paykoç**'un fakülte dekanı olması dolayısıyla Gastroenterolojinin kürsü haline gelmesiyle ilgili resmi işlemler fazla reaksiyon olmadan gelişti. Ancak mevcut dahiliye kliniklerinden yer ve yatak istenmemesi koşuluyla. Bu arada benden habersiz olarak **Paykoç** hoca, hocam **İrfan Titiz**'den benim de yeni kürsüye katılmam için izin istemiş. Böylece gıyabımda, hiçbir kırgınlık olmadan kürsü değişmem gerçekleşti, istim arkadan gelmek üzere. Kadro ve transfer ait diğer formaliteler ancak 1960 baharında tamam oldu.

Cebecideki binalarda Gastroenterolojiye yer bulunmadığı için yeni açılan, Sağlık Bakanlığına bağlı Ankara Hastanesinin bir katı Fakülte ile Bakanlık arasındaki bir protokolle Gastroenterolojiye tahsis edildi. Ankara Tıp Fakültesi'nin mimarı Jean Walter tarafından Kızılay Hemşire Okulu ve Uygulama Hastanesi olarak planlanmış ve binanın inşaatı 1940'larda başlamış ve inşaat ilerlemiş iken, tamamlanması Kızılay'ın maddi olanaklarını aştığından aynı maksat için kullanılmak koşulu ile bina Sağlık Bakanlığına devredilmişti. Burada Fakülteye ait bir yer tahsisinde Hastane kuruluş dönemi başhekimi ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın özel doktoru olan **Recai Ergüder** paşanın büyük yardımı olduğunu hatırlıyorum. Kliniğin ilk asistan kadrosu ve II. Dahiliyeden **Zafer Paykoç**'la birlikte transfer olan **Suphi Erk**, **Özden Uzunalımoğlu**, **Nihat Sipahi**, **Nilüfer Gerdan** ve **Bilgi Aktan** idi.

Hasta bakımına ve öğretime fiilen başladıktan sonra ilk isimiz **Zafer Paykoç**, ben ve **Namık Kemal Menteş** bir araya gelip "Türk Gastroenteroloji Derneği"ni kurmamız oldu. Daha önce kurulmuş Nutrisyon Derneği tüzüğü elimizde olduğundan bizim derneğin tüzüğünü hazırlama işlemi işi Paykoç hocanın Mebusevleri Ayten Sokaktaki evinde birkaç gece toplanmamız yetti.

Kliniğin kuruluşundan kısa bir zaman sonra 27 Mayıs Askeri darbesi oldu ve kurulan Milli Birlik Hükümeti özel bir yasa ile Üniversitelerden 147 kişinin görevine son verdi. Aralarında Zafer Paykoç da bulunduğundan kürsüde yalnız kalmış ve otomatik olarak kürsü başkanı olmuştum. Bu dönemin önemli olaylarından birisi Gülhane'nin Ankara Hastanesine geçme girişimi ve bu teşebbüsün Kızılay'ın müdahalesi ile durdurulması, diğeri de sakıt Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın rahatsızlığı nedeniyle Kayseri cezaevinden Ankara Tıp Fakültesine nakli ve Gastroenteroloji Kliniğinde bir süre kalmasıdır. Bu yazı gastroenterolojinin kuruluş öncesi ve kuruluş dönemini anlatmakla sınırlı olduğundan bu son olayların ayrıntılarına girmiyorum.

(*) A.Ü.T. Fakültesi'nin 50. yılı nedeniyle hazırlanan kitap 1974 yılından sonraki gelişimleri konu alacağından bu yazı hocamızın izni alınarak dergimize alınmıştır.